

Історія казенного маєтку «Затишшя» Київського політехнічного інституту

Подано історію виникнення і розвитку казенного маєтку «Затишшя», яке до революційних потрясінь 1917 року входило до складу сільськогосподарського відділення Київського політехнічного інституту. Метою статті є заповнення прогалини в наявній інформації про це інститутське заміське господарство. Стаття базується, на архівних матеріалах міста Києва.

Ключові слова: Київський політехнічний інститут, маєток «Затишшя», освіта.

Igor Andreiev

History of the official estate «Zatyshshja» of the Kiev polytechnical institute

The history of the emergence and development of the state estate «Zatyshya», which before the revolutionary upheavals of 1917 was part of the agricultural department of the Kiev Polytechnic Institute, was presented. The purpose of the article is to fill the gap in available information about this out-of-town facilities of the institute. The article is based, basically, on archival materials of the city of Kiev.

Key words: Kiev Polytechnic Institute, «Zatyshya» estate, studying.

Игорь Андреев

История казенного имения «Затишье» Киевского политехнического института

Представлена история возникновения и развития казенного имения «Затишье», которое до революционных потрясений 1917 года входило в состав сельскохозяйственного отделения Киевского политехнического института. Целью статьи является восполнение пробела в имеющейся информации об этом институтском загородном хозяйстве.

Ключевые слова: Киевский политехнический институт, имение «Затишье», обучение.

За часів Російської імперії сільськогосподарське відділення Київського політехнічного інституту (КПІ) мало у своєму розпорядженні зразкову економію з фермою в маєтку «Затишшя» біля міста Козелець в Чернігівській губернії. Хутір «Затишшя» розташовувався в 8 верстах від залізничної станції «Бобровиця» і на відстані близько 85 верст від Києва. У фондах Науково-технічної бібліотеки імені Г. І. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», а також на сайтах КПІ імені І. Сікорського і Державного політехнічного музею є фотографії цього маєтку, які були

зроблені в 1902 році, але відомостей про цей інститутський підрозділ було опубліковано зовсім мало.

У ювілейному збірнику, виданому до 25-річчя заснування КПІ, зазначалось, що «в попередні передреволюційні часи Агрофакультет КПІ мав в своєму розпорядженні маєток «Затишшя» (біля 600 дес. [десятин – *Авт.*] землі). На цей маєток було асигновано 70 000 кар. [карбованців – *Авт.*] золотом і відбудовано зразкове господарство. Далі додано ще 20 000 карб. [карбованців – *Авт.*] для поліпшення господарства... За весь час існування маєтку тільки в 16 [1916 – *Авт.*] році, за рік до революції, там відробили

практику 7 студентів»¹. Відомостей було подано небагато і значення цього замиського господарства у навчальному процесі КПІ в наведеній публікації, як виявилось, дещо недооцінене.

Але, якими були передумови появи цього інститутського господарства, та ще так далеченько від Києва?

Ще до остаточного вибору місця для розміщення будівель інституту Київською міською Думою на засіданні 9 липня 1897 року було вирішено «для навчально-допоміжних цілей, як-то: розведення розплідника, плодового саду, городів тощо при політехнічному інституті, відвести землю в двох ділянках, а саме: 1-у, в кількості 15 десятин 2230 кв. саж., що знаходиться в користуванні Товариства садівництва по Брест-Литовському шосе, за Шулявкою, вилучивши цю міську землю з користування Товариства на підставі укладеного ним з Міським Громадським Управлінням договором, а іншу ділянку в кількості 10 десятин з вільних Солом'янських земель, які перебувають у міста в безпереоброчному утриманні, розташованих за Казенними дачами по тому-ж шосе і орендованих у міста хутором Грушки»². Але постанова міської Думи не була виконана.

Будівлі сільськогосподарського відділення (дослідне поле № 1, скотний двір, павільйони для культур, садок з озером) розташували безпосередньо на території садиби КПІ. Біля дачного селища «Караваєві дачі» (за Кадетському гаєм) Київським міським громадським управлінням була відведена в користування інституту територія, яка згодом стала називатися дослідним полем № 2. А у трьох верстах від інституту на території окремої садиби були збудовані цегляна будівля для випробування землеробських знарядь з дерев'яною прибудовою для манежу і житловими приміщеннями для робітників, а також інші споруди³.

Але інституту були потрібні додаткові ділянки землі для влаштування дослідної ферми і організації практичних занять студентів сільськогосподарського відділення. У 1900 році надійшла пропозиція Вінницької міської управи про продаж інституту 600 десятин міської землі біля міста Вінниця за 120 000 рублів для облаштування маєтку. Одночасно деякі вінницькі землевласники порушили теж саме питання самостійно в Міністерстві фінансів. Створена для огляду землі особова комісія «знайшла землю зручною і тільки зупинялася перед остаточним схваленням через віддаленість і вартість влаштування»⁴. Крім отримання землі потрібна була значна сума на будівництво гуртожитку, їдальні і господарських будівель. У Державному казначействі необхідні гроші були відсутні, а «внаслідок ускладнень на Далекому Сході, інститут, подібно іншим установам, отримував від вищого начальства вказівки про можливе скорочення витрат»⁵.

В той же час дворянин Євген Петрович Носенко-Белецький заповів все своє рухоме і нерухоме майно (з маєтком «Затишшя») Київському політехнічному інституту «на предмет призначення стипендії студентам інституту, уродженцям Чернігівської губернії, переважно Козелецького повіту», з призначенням директора КПІ, таємного радника Віктора Львовича Кирпичова духівником⁶. З листа Міністерства фінансів № 10497 від 4 травня 1900 року на адресу директора КПІ стало відомо, що «ГОСУДАР ИМПЕРАТОР... в 23 день квітня цього [1900 – Авт.] року, ВИСОЧАЙШЕ зволив на прийняття Київським Політехнічним Інститутом ІМПЕРАТОРА ОЛЕКСАНДРА ІІ, залишеного по духівниці дворянином Носенко-Белецьким майна до ста тисяч карбованців, для заснування в названому Інституті стипендії»⁷.

¹ Ректор К.С.Г.І. Касяненко Ів. Вища школа червоних агрономів / Ів. Касяненко // Київський політехнічний і Київський сільсько-господарський інститут. XXV років. 1898–1923. Ювілейний збірник. – К.: Державний трест «Київ-друк». Друкарня ч. 8 (вул. Толстого, 5), 1924. – С. 214.

² Державний архів Київської області (далі – Держархів Київської обл.), ф. 9, оп. 13, спр. 14а, арк. 21.

³ Из истории Киевского политехнического института. Сборник документов и материалов: Т. 1: 1898–1917 гг./ А. С. Плыгунов (отв. ред.) и др. – К.: Изд-во Киевского университета, 1961. – С. 41–42.

⁴ Матеріали кь історії казенного ім'я «Затишье» Київскаго Политехническаго Института Императора Александра ІІ / Збірник документів залу історії КПІ Науково-технічної бібліотеки імені Г. І. Денисенка Національного технічного університету України «КПІ імені І. Сікорського», шифр н50488, 1911. – Арк. 2.

⁵ Державний архів міста Києва (далі – Держархів м. Києва), ф. 18, оп. 1, спр. 158, арк. 5.

⁶ Держархів м. Києва, ф. 18, оп. 1, спр. 156, арк. 4, 8–9, 17.

⁷ Там само, арк. 18.

А газета «Кієвлянинь» повідомляла: «За отриманими ... Київським політехнічним інститутом точними документальними даними, нерухоме майно, яке перейшло до нього за заповітом дворянина Е. П. Белецького-Носенка, складається з трьох ділянок землі в дачі м. Кобижчі, Козелецького повіту мірою: одна ділянка в 330 д. [десятин – *Авт.*] 1240 кв. с. [квадратних сажень – *Авт.*], друга в 1 ½ дес. [десятин – *Авт.*]. І третя в 1800 кв. с., а всього, отже, 332 ¾ дес. з будівлями, що коштує за страховою оцінкою близько 900 руб.; що-ж стосується капіталу, то загальна сума його дорівнює ... всього приблизно 13 т. р. [тисяч рублів – *Авт.*], а саме: залишилося 4 т. р. 4% державною рентою, 6 т. руб. 3½% заставними листами держ. двор. зем. [державного дворянського земельного – *Авт.*] банку, 4 виграшних квитка (два двор. банку і два І і ІІ позик) і 2000 руб. на поточному рахунку в конторі Державного банку»⁸.

Таким чином, в інституті з'явилися два варіанти облаштування заміської бази для проведення дослідницької роботи студентами сільськогосподарського відділення. З іншого боку, через складну обстановку в країні, не можна було розраховувати на допомогу Державного казначейства.

17 лютого 1901 року на засіданні Ради КПІ було винесено остаточне рішення: «порівнюючи два вирішення питання – організацію навчального практичного господарства поблизу Вінниці та організацію його на хуторі «Затишшя», Рада зупинилася на останньому, беручи до уваги близькість до Києва, меншу вартість організації, бо відразу скорочується витрата 120 000 р. на покупку землі». Сільськогосподарському відділенню було доручено опрацювати питання щодо «вартості повнооблаштування вартості організації практичних занять для III к. [курсу – *Авт.*] в 1901 році»⁹.

7 квітня 1901 року на засіданні Ради КПІ був затверджений розрахунок витрат на маєток

«Затишшя» по проекту П. Р. Сльозкіна, «а так само визнаний був і період практичних занять студентів в 4 місяці». 28 квітня 1901 року на засіданні сільськогосподарського відділення доручили «пристрій маєтку і тимчасове завідування їм професору П. Р. Сльозкіну»¹⁰ (фото 1).

Фото 1.
Професор КПІ Петро Родіонович Сльозкін

2 червня 1901 року інститут отримав звістку про «ВИСОЧАЙШЕ зволення на відпустку суми, яка була заправлена на маєток, а також про відпустку 3000 р. щорічно на стипендії імені Белецького-Носенка»¹¹.

За пропозицією П. Р. Сльозкіна директором КПІ було дозволено закласти фундаменти майбутніх будівель в маєтку негайно після отримання кредиту, тобто у вересні 1901 року. «З цією метою архітектор Обремський і П. Р. Сльозкін провели 21 вересня [1901 року – *Авт.*] розмітку розташування будівель першої категорії на місці і вжили заходів до виконання земляних робіт і кладки фундаментів під 4 будівлі першої категорії [гуртожиток для студентів, будинок адміністрації, їдальня, казарма для робітників – *Авт.*] і під чашару – за особливим кошторисом»¹².

9 листопада 1901 року міністр фінансів Сергій Юлійович Вітте «забажав виявити згоду на заснування Особливої будівельної Комісії у складі Правління Інституту і професорів: Сльозкіна, Іванова і Ключарова», яка би пристосувала маєток для організації практичних занять студентів сільськогосподарського відділення. З метою облаштування дослідної ферми Державним Казначейством був виданий відповідний кредит»¹³.

Всі згадані професори, які ввійшли до складу Особливої будівельної Комісії викладали у КПІ. Екстраординарний професор по кафедрі

⁸ Зав'язання вь пользу Кієвскаго политехническаго института // Кієвлянинь. – 1900. – 30 апр. (№ 119). – С. 3.

⁹ Матеріали кь історії казеннаго им'вня «Затишье» Кієвскаго Политехническаго Института Императора Александра II. Вказ. праця. – Арк. 2, 5, 6.

¹⁰ Там само, арк. 5.

¹¹ Там само, арк. 6, 7.

¹² Там само, арк. 11.

¹³ Держархів м. Києва, ф. 18, оп. 1, спр. 251, арк. 49.

землеробства (з 1 січня 1901 року), колезький радник Петро Родіонович Сльозкін в інституті читав загальну культуру для студентів III курсу, приватне землеробство для студентів IV курсу сільськогосподарського відділення і керував практичними заняттями студентів з цього предмету. Ординарний професор по кафедрі зоотехнії (з 1 червня 1900 року), магістр ветеринарних наук, статський радник Сергій Олексійович Іванов читав зоогігієну для студентів III курсу сільськогосподарського відділення. Виконуючий обов'язки екстраординарного професора по кафедрі землеробства (з 1 квітня 1901 року), титулярний радник Олександр Васильович Ключаров читав лекції по землеробству для студентів III курсу сільськогосподарського відділення і керував практичними заняттями студентів з цього предмету¹⁴.

План робіт в маєтку передбачав будівництво у 1902 році гуртожитку для студентів сільськогосподарського відділення, що приїжджають на практику, житлового будинку для завідувача маєтком, їдальні і казарми для робітників. Міністр фінансів

також «забажав дозволити зробити спорудження молочної і скотної хати, зразкової кошари, скотного двору і стайні»¹⁵. Замість двох літніх бараків для студентів було вирішено побудувати одну двоповерхову будівлю, пристосовану і для зимового житла¹⁶. Закладка будівель дослідної ферми була здійснена 28 квітня 1902 року. Дерев'яні будівлі маєтку спорудили на кам'яних фундаментах по проектах архітектора інституту Всеволода Адольфовича Обремського, які розроблялися під наглядом Петра Родіоновича Сльозкіна (фото 2, 3, 4).

4 червня 1902 року професор П. Р. Сльозкін доповів «про необхідність улаштування більш глибокого колодязя, тому що виритий простий не дає достатньо води для покриття потреб і особливо на випадок небезпеки від вогню». Були проведені переговори з гірським інженером Йосипом Ромуальдовичем Кобецьким, який запропонував безкоштовно свої бурові інструменти і нагляд за обладнанням. В результаті виконаних робіт в маєтку «Затишся» був споруджений «артезіанський колодязь» глибиною 30 сажень¹⁷.

Фото 2. Маєток «Затишся». Будинок завідувача маєтком. 1902 рік

Фото 3. Маєток «Затишся». Стайні. 1902 рік

¹⁴ Личный составъ Киевскаго Политехническаго Института Императора Александра II на 1902–1903 академической годъ.– Киевъ: Типогр. С. В. Кульженко, Пушкинская ул., д. № 4, 1902. – С. 6–8, 11.

¹⁵ Держархів м. Києва, ф. 18, оп. 1, спр. 251, арк. 47, 152.

¹⁶ Матеріали къ исторіи казеннаго имѣнія «Затишье» Киевскаго Политехническаго Института Императора Александра II. Вказ. праця. – Арк. 11.

¹⁷ Там само, – Арк. 9.

Фото 4. Маєток «Затишшя». Гуртожиток для студентів. 1902 рік

23 січня 1902 року архітектор В. А. Обремський представив проекти будівель другої категорії: кошари, стайні, скотного двору і молочної¹⁸.

Казенний хутір «Затишшя» увійшов до складу кафедри землеробства КПІ. Поступово на київських ярмарках проводилась закупівля робочих коней і молочного стада для маєтку, отримало розвиток свинарство. Частина тварин надійшла з київського дослідного поля і скотного двору, розташованих на території садиби інституту.

Навесні 1904 року весь III курс протягом тижня перебував в маєтку на практичних заняттях. «За час перебування професор [П. Р. Сльозкін – *Авт.*] з місцевим своїм помічником П. П. Поляковим давали пояснення по польовим і садибним роботам в їх взаємному зв'язку, а також організували екскурсії до деяких навколишніх маєтків, як-то: Махновську с.-г. школу, Вороньки – М. М. Кочубея, в м. Кобижчі на тютюнову плантацію А. П. Белецького-Носенка. Впродовж літа на більш тривалу практику в маєтку залишилися четверо студентів, які і займалися, як з ознайомленням з с.-г. технікою, так і збиранням матеріалу для самостійних наукових робіт.

Восени 1904 року в маєтку відбулася екскурсія студентів, які перейшли на III курс, теж

з метою ознайомлення з постановкою окремого господарства, яка тривала при двох групах 5 днів»¹⁹.

Постановою сільськогосподарського відділення КПІ від 28 лютого 1906 року казенний маєток «Затишшя» було визнано «господарським підприємством комерційного типу, з метою визначення можливості його самостійного існування без сторонніх доплат. Період такого досліду був визначений в три роки, причому було визнано можливим за цей час допустити туди студентів-практикантів під керівництвом професора Приватного Землеробства». Повний звіт вдалося надати лише через чотири роки. В цьому звіті завідувач маєтку професор П. Р. Сльозкін зазначав, що головною статтею доходу господарства є «продаж польових продуктів, продаж відгодіваних телят і поросят племінних. Прибутковість від рільництва коливається значно залежно від коливання врожаїв і цін. Дохід від відгодівлі худоби представляє взагалі значну величину і... міг б вважатися сталим і на майбутній час. Свинарство дає дохід досить рівний по роках і стоїть в даний час в дуже сприятливих умовах через те, що племінні поросята, які відпускаються, користуються по всій окрузі дуже хорошою репутацією»²⁰.

¹⁸ Там само, арк. 12.

¹⁹ Отчетъ о состояніи Киевскаго Политехническаго Института Императора Александра II за 1904 годъ. – Київ: Типографія С. В. Кульженко, Пушкинская ул., д. № 4, 1906. – С. 32–33.

²⁰ Матеріали къ історіі казеннаго имѣнія «Затишье» Киевскаго Политехническаго Института Императора Александра II. Вказ. праця. – арк. 28.

За результатами чотирирічних спостережень було зроблено висновок, що господарство поки що не може підтримувати життя великої садиби цілий рік, яке вимагає дорогого опалення та багатьох побічних дрібних витрат. «Все це стане можливим, коли врожаї підвищаться хоча б на 50% порівняно з сьогоднішнім, що зовсім не представляє нічого неймовірного». Сам же маєток «має всі необхідні елементи для того, щоб бути прибутковим комерційним господарством. Правильне поєднання витрат з потребами, стриманість від спроб піднімати доходи екстремними засобами і ретельний облік всього господарського життя – такі умови, при яких його прибутковість проявиться, посиляться і стане міцною»²¹.

Станом на 1910 рік інститутський маєток «Затишшя» представляв «рівну однорідну площу польової землі розміром 330 дес. [десятин – Авт.]. Вся земля орна, і при влаштуванні було відведено під садибу і вигін 16 десятин. ...Грунт – легкий чорнозем, дуже виораний за старих часів чорнозем, що вимагає довготривалого поліпшення шляхом постійного удобрення гноєм і очищенням від багаторічних бур'янів»²².

25 жовтня 1913 року від керівника Озерянського маєтку Корюківського товариства насінневого господарства і племінного тваринництва надійшла заява з проханням здати в оренду під посів цукрового буряка у 1915 році частину зе-

мель в маєтку «Затишшя». 14 грудня 1913 року Навчальний Відділ листом за № 5061 повідомив «про дозвіл Пана Міністра Торгівлі та Промисловості укласти Правлінню Інституту договір про здачу в оренду частини маєтку «Затишшя» Товариству Корюківського цукрово-рафінадного заводу». І вже 23 грудня 1913 року «між Правлінням Київського Політехнічного Інституту ІМПЕРАТОРА ОЛЕКСАНДРА II ... і уповноваженим Правління Тов. Корюківського Сахарно-Рафінадного заводу» був укладений орендний договір на 3 роки під посів цукрового буряка на 86 десятинах землі, «відводячи цю кількість землі щорічно із сівозмін, частиною після жита, а частиною після конюшини – першого укусу». Плата складала 50 рублів за десятину або 12900 рублів за всю землю за три роки оренди»²³.

Користувався інститут цим замиським господарством недовго. У 1917 році маєток «Затишшя» перейшов до селян, а 1 вересня 1922 року з Агрономічного факультету (колишнього сільськогосподарського відділення КПІ) було утворено окремих «Сільсько-Господарський Інститут» (зараз Національний університет біоресурсів і природокористування).

У 1924 році на місці інститутської зразкової економії з фермою було утворене село Затишшя. У наш час територія села складає всього 377 000 м², а населення – 61 людину.

References

1. (1902). *Lichnyjsostav# KievskagoPolitehnicheskagoInstitutImperatoraAleksandra II na 1902–1903 akademicheskijgod#.* Kiev#: Tipogr. S. V. Kul'zhenko, Pushkinskajaul., d. № 4. [InRussian].
2. (1906). *Otchet# o sostojaniiKievskagoPolitehnicheskagoInstitutImperatoraAleksandra II za 1904 god#.* Kiev#: Tipografija S. V. Kul'zhenko, Pushkinskajaul., d. № 4. [InRussian].
3. Plygunov, A. S. (Ed.). (1961). *IzistoriiKievskogopolitehnicheskogoinstituta. Sbornikdokumentovimaterialov: T. 1: 1898–1917 gg.* Kjiv: Izd-voKievskogouniversiteta. [InRussian].
4. Rektor K.S.G.I. KasjanenkoIv. (1924). *Vyshhashkolachervonyhagronomiv. Kyi'vs'kyjpolitehnichnyjiKyi'vs'kyjsil's'ko-gospodars'kyjinstytuty. XXVrokiv. 1898–1923. Juvilejnyjzbirnyk(pp. 214–216).* Kyi'v: Derzhavnyjtrest «Kyiv-druk». Drukarnjach. 8 (vul.Tolstogo, 5). [InUkrainian].
5. s. Zatyshshja, Chernigivs'kaoblast', Bobrovyč'kyj rajon, m. Bobrovyčja. Retrieved from <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/z7503/A005?rdat1=04.12.2012&rf7571=39598> [InUkrainian].
6. (1900). *Zaveshhanie v# pol'zu Kievskago politehnicheskago instituta.Kievlyanin»,* 119, 3. [InRussian].

²¹ Там само, арк. 30–33.

²² Держархів м. Києва, ф. 18, оп. 1, спр. 251, арк. 230–231.

²³ Там само, ф. 18, оп. 1, спр. 1420, арк. 1–34.